

Prof. dr hab. Bogdan Klepacki
Instytut Ekonomii i Finansów SGGW

Recenzja

rozprawy doktorskiej

mgr Mateusza Suchodolskiego

wykonanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Adama Czudeca i dr Ewy Kubejko-Polańskiej
pt.:

*Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich Polski Wschodniej a migracje ludności – wzajemne
relacje i skutki ekonomiczne*

Oceniane opracowanie dotyczy bardzo istotnych, aktualnych zagadnień, czyli migracji i przedsiębiorczości na terenach wiejskich Polski Wschodniej. Wybór podjętej tematyki rozprawy przez Autora należy więc ocenić pozytywnie.

Rozprawa zawiera wstęp, pięć rozdziałów oraz wnioski końcowe. Zasadnicza część rozprawy obejmuje 251 stron tekstu, plus 22 strony literatury, w tym 71 pozycji w języku angielskim. Proporcje rozprawy pod względem zawartości problematyki teoretycznej, wyników badań własnych oraz wniosków są ogólnie poprawne, można mieć jedynie propozycję, w wypadku publikacji opracowania, bardziej syntetycznego ujęcia badanych zagadnień, zwłaszcza skrócenia rozdziału trzeciego, a mianowicie charakterystyki Polski Wschodniej oraz wniosków.

Pracę rozpoczynają (po wstępie) zagadnienia metodyczne, w których Autor przedstawia uzasadnienie wyboru tematu oraz prezentuje cel główny i cele szczegółowe, a także hipotezy i metodykę badań. Jako cel główny Autor przyjął identyfikację uwarunkowań kształtujących relacje między przedsiębiorczością a migracją ludności na obszarach wiejskich Polski Wschodniej oraz identyfikację i ocenę wybranych skutków ekonomicznych tego zjawiska. Już w tym miejscu wskazał zakres terytorialny badań, a mianowicie województwa: podlaskie, lubelskie, podkarpackie, świętokrzyskie i warmińsko-mazurskie. Cel badań można uznać za poprawny, dotyczący badań rejonu o nieco niższym od przeciętnego w kraju poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego, z wyraźnymi cechami nadmiernej migracji.

Jako cele szczegółowe Autor przyjął dokonanie diagnozy uwarunkowań migracji i poziomu rozwoju przedsiębiorczości na badanym obszarze, określenie stopnia jej zróżnicowania (podobnie salda migracji), delimitację obszarów zróżnicowanych pod tym względem, ustalenie kierunku i determinant rozwoju, rozpoznanie powiązań pomiędzy

migracjami ludności a strukturą branżową przedsiębiorczości, określenie znaczenia przedsiębiorczości i migracji ludności w ograniczaniu bezrobocia, kształtowania sytuacji finansowej gmin i podatników, a także określenie związków między migracjami i przedsiębiorczością.

Celów szczegółowych Autor postawił dość dużo, może nawet zbyt dużo, choć są one ważne i ogólnie poprawne. Ich wielość w rozprawie spowodowała jednak pewne nadmierne przywiązanie do szczegółów, kosztem spojrzenia bardziej syntetyzującego.

Autor jako cel aplikacyjny uznał „wskazanie kierunków oraz instrumentów oddziaływania w ramach polityki gospodarczej, dynamizujących rozwój przedsiębiorczości oraz tych, ograniczających niekorzystny bilans migracji na obszarach wiejskich Polski Wschodniej”. Można uznać, iż cel aplikacyjny jest poprawny, a jego osiągnięcie pożądane, zwłaszcza w kontekście potrzeby przeciwdziałania peryferyzacji obszarów wiejskich.

Autor postawił trzy hipotezy badawcze, które są interesujące, ważne, choć budzą pewne wątpliwości i prowokują do stawiania pytań. Postawił np. hipotezę, że „migracje ludności w większym stopniu oddziałują na przedsiębiorczość niż przedsiębiorczość na migracje”. Jest to hipoteza niezbyt jednoznaczna i ogólna. Czy np. chodzi o migrację w ogóle (przemieszczanie się ludzi), czy też z saldem – dla danego obszaru - dodatnim, czy ujemnym? Migracje trwałe czy sezonowe? Można mieć też uwagi co do kierunku zależności przyczynowo-skutkowej, np. czy odpływ ludności z obszarów wiejskich jest powodem zróżnicowania struktury branżowej przedsiębiorczości, czy odwrotnie.

W metodyce badań podano sposób doboru województw oraz gmin. Podstawą wyróżnienia obszaru Polski Wschodniej były kryteria geograficzne i ekonomiczne, bowiem jest to obszar o najniższym poziomie PKB w Polsce i jednym z niższych w całej UE. Zakres czasowy badań obejmuje lata 2004 – 2019. Zdaniem recenzenta obszar i czas badań można uznać za poprawne i do realizacji celów badań w pełni wystarczające.

Poprawna jest też delimitacja badanych obszarów, choć nie potrzebnie przedstawiono ją dwukrotnie, raz w ramach celów szczegółowych, drugi w metodyce badań. Pozytywnie należy ocenić autorską metodę określania poziomu kapitału ludzkiego w postaci wskaźnika Jakości Lokalnego Kapitału Ludzkiego. W analizie materiałów wykorzystano typowe metody ekonometryczne w postaci współczynnika korelacji liniowej Pearsona oraz funkcji regresji.

Autor wykorzystał bogatą bazę danych, głównie z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego, także Narodowego Spisu Powszechnego 2011 oraz z Ministerstwa Finansów i Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

W drugim rozdziale Autor przedstawił miejsce przedsiębiorczości i migracji w teorii ekonomii, ich relacje oraz znaczenie w rozwoju obszarów wiejskich. Rozdział interesujący, poprawny, stanowiący tło dla badań własnych. Nie mam uwag.

W kolejnym, aż 78-stronnicowym rozdziale, Autor dokonał charakterystyki Polski Wschodniej. Zawarł tu wiele elementów, takich jak położenie, warunki przyrodnicze, demograficzne, historyczne i społeczno-kulturowe. Wskazał czynniki wpływające na skalę migracji, poziom zróżnicowania rozwoju przedsiębiorczości itd. Rozdział ma charakter statystyczno-opisowy, prezentuje wiele poprawnych informacji, jednak jest zbyt szczegółowy, czego próbką może być następujący cytat: „Północ analizowanego terenu obejmują obszary polodowcowe z charakterystyczną rzeźbą młodoglacjalną (moreny, sandry) i jeziorami. Podłoże stanowią głównie osady lodowcowe i wodnolodowcowe. Razem z klimatem determinują występowanie charakterystycznych gatunków borealnych roślin takich jak np. świerk. Występują tutaj gleby należące przeważnie do brunatnoziemów. Na terenach przeważa gospodarka rolniczo-hodowlana, natomiast na jeziorach rybacka. ... Ze względu na stosunkowo niskiej jakości gleby, dużą ilość eratyków i głazów narzutowych oraz klimat o cechach kontynentalnych rozwinął się tutaj chów bydła...”. Nie wydaje się, aby dla celów realizacji badań nad przedsiębiorczością i migracjami ludności aż taka szczegółowość była potrzebna.

W rozdziale czwartym Autor zaprezentował wyniki własnych badań przeprowadzonych z wykorzystaniem materiałów empirycznych. Analizę prowadził z zastosowaniem wcześniej wskazanej delimitacji typów obszarów wiejskich. Omówił między innymi relacje między przedsiębiorczością a migracjami ludności, oddziaływanie gęstości zaludnienia na przedsiębiorczość, wskazał tendencje rozwojowe. Ciekawym, nowatorskim podejściem jest próba określenia siły oddziaływania na przedsiębiorczość i migracje lokalizacji obszarów wiejskich, kapitału ludzkiego czy też funduszy pomocowych. Korzystając z metod korelacji i regresji Autor poszukiwał określonych współzależności i kierunków oddziaływania zjawisk. Autor krytycznie podchodzi do uzyskiwanych wyników i przedstawia ciekawe stwierdzenia. Na przykład wskazuje, że „mimo dużych środków przeznaczonych na rozwój obszarów wiejskich Polski Wschodniej nadal postępują negatywne procesy związane z odpływem ludności a przedsiębiorczość cechuje się słabą dynamiką rozwoju”. Uważa, że problemy lokalnych gospodarek nie zostały dobrze zdiagnozowane, stąd wyniki programów pomocowych są uzyskiwane tylko częściowo. Rozdział ten jest opracowany starannie, bez nadmiernej treści.

Rozdział piąty również zawiera wyniki badań Doktoranta i dotyczy m.in. identyfikacji skutków ekonomicznych migracji ludności i przedsiębiorczości w badanym obszarze. Autor przedstawia w nim skalę oddziaływania przedsiębiorczości i migracji ludności na poziom bezrobocia, dochodów gminy, rocznego dochodu podatnika a także podejmuje próbę wskazania, który z analizowanych czynników wywołuje silniejsze skutki ekonomiczne. Inny element to badania nad migracjami ludności i poziomem przedsiębiorczości oraz jej strukturą własnościową. Zgodnie z celami szczegółowymi Autor odnosi się też do zagadnienia siły i kierunku oddziaływania przedsiębiorczości na migracje i odwrotnie. W analizie badanych zagadnień Autor, podobnie jak w poprzednim rozdziale, korzysta z prostych metod ekonometrycznych. Robi to w sposób poprawny i kompetentny. W podsumowaniu stwierdza, że między rozwojem przedsiębiorczości a migracjami ludności zachodzą interakcje o różnej intensywności. Rozwój przedsiębiorczości i migracja ludności są współzależne i kumulatywne, tworzą pętlę sprzężeń zwrotnych. Autor konkluduje, że dodatnie saldo migracji w większym stopniu wpływa na poziom przedsiębiorczości, jednak dostrzega tu także wpływ sąsiednich miast.

Rozprawę kończą wnioski końcowe. Nie wiem dlaczego wielu autorów rozpraw używa słowa „końcowe”, to oczywiste, że nie „początkowe”, tym bardziej, że nie są prezentowane wnioski częściowe, na koniec rozdziałów.

W rozprawie Doktorant sformułował 12 wniosków, aż na 13 stronach. Rozmiary wniosków są niespotykane w typowych rozprawach naukowych. Zdaniem Recenzenta wynika to z połączenia przez Autora podsumowania i wniosków, wręcz wiele sformułowań nie ma charakteru wniosków, są one za szczegółowe, powtarzają stwierdzenia z zasadniczej części rozprawy, nawet z części teoretycznej. Na przykład, w pierwszym wniosku Autor wskazuje, że „poziom przedsiębiorczości na obszarach wiejskich Polski Wschodniej warunkowany jest szeregiem elementów środowiska przyrodniczego, do których można zaliczyć np. stosunki wodne, rzeźbę terenu, surowce naturalne. Warunki te przez lata decydowały o kierunku i dynamice rozwoju działalności gospodarczej człowieka, co przekładało się także na skalę migracji ludności. Z punktu widzenia rozwoju przedsiębiorczości ważnym atutem omawianego regionu są walory przyrodnicze i krajobrazowe, cechujące się dużym potencjałem turystycznym Należy jednak dodać, że atuty przyrodnicze i krajobrazowe gminy, które objęte są ochroną prawną dla jednych przedsiębiorców mogą być szansą a dla innych barierą w rozwoju. Przyjmuje się, że indywidualny dobrostan psychiczny odgrywa ważną funkcję motywacyjną, a także może decydować o różnych działaniach i ich rezultatach. ... Ważnym bodźcem przyczyniającym się do rozwoju lub stagnacji regionu jest także struktura

demograficzna. ... W analizowanym obszarze istotnym problemem, który oddziałuje na przedsiębiorczość i migracje jest także poziom infrastruktury technicznej, komunikacyjnej i społecznej”. Prezentuję tu za ledwie fragment wniosku pierwszego, który w rzeczywistości jest znacznie szerszy. A po jego przeczytaniu nie potrafię powiedzieć co tu jest wnioskiem z badań, a co fragmentem przeglądu literatury.

We wniosku drugim już sam Autor pisze, że „Z przeglądu literatury a także badań własnych wynika, że rozwój przedsiębiorczości jest silnie powiązany z położeniem względem głównych ośrodków miejskich oraz głównych szlaków komunikacyjnych...”. I konsekwentnie prezentuje dane z literatury przedmiotu, a nie wnioski z badań własnych. Dopiero pod koniec obszernego „wniosku” czytamy, że „Z badań wynika, że w ogólnym ruchu migracyjnym zdecydowanie największe znaczenie mają migracje wewnętrzne - stanowią aż 98% wszystkich migracji badanego obszaru”. Nadal nie wiemy jednak, z czyich to badań wynika: własnych czy innych autorów.

Odniesienie do badań własnych pojawia się we wniosku trzecim, choć i tu jest to głównie powtórzenie metodyki badań („wyodrębniono 4 typy badawcze obszarów wiejskich. Najwięcej gmin zaklasyfikowano do typu recesywnego (niska przedsiębiorczość i ujemne saldo migracji). Ten typ badawczy obszarów wiejskich cechuje...” itd.

Bardziej wnioskowy charakter mają punkty kolejne, choć także są przesyczone szczegółami, różnymi rozważaniami, przy braku krótkich konkretnych wniosków z przeprowadzonych – zresztą ciekawych – badań. Na przykład o dychotomicznej tendencji rozwoju obszarów wiejskich Polski Wschodniej, ze stałym wzrostem poziomu przedsiębiorczości ale postępującym odpływem ludności z obszarów wiejskich.

Pozytywnie trzeba ocenić odniesienie się do hipotez badawczych, choć również w tym przypadku jest ono „przegadane”, a powinno być krótkie, jednoznacznie – o potwierdzeniu lub odrzuceniu poszczególnych hipotez.

Z przedstawionych wniosków jako najważniejsze uznaję stwierdzenie, że „struktura branżowa przedsiębiorczości nie jest bodźcem do zmniejszania odpływu ludności z obszarów Peryferyjnych”, a „działania zmierzające do zwiększania zróżnicowania przedsiębiorczości w gminach peryferyjnych nie będą przyczyniały się do zahamowania odpływu ludności z tych obszarów”. Inne, to wskazanie, że „bardzo ważnym czynnikiem wpływającym na przedsiębiorczość jest jakość kapitału ludzkiego”, jednak ta jakość „nie przekłada się bezpośrednio na wzrost przedsiębiorczości”. Musi on bowiem „funkcjonować w odpowiednim kontekście społeczno-ekonomicznym oraz kulturowym, aby mógł realnie przyczynić się do efektywnego wpływania na rozwój”.

W badaniu została potwierdzona hipoteza, że „migracje ludności w większym stopniu przyczyniają się do ograniczania zjawiska bezrobocia ... niż poziom rozwoju przedsiębiorczości”. Autor stwierdził również, iż przedsiębiorczość ma większe znaczenie w stymulowaniu dochodów mieszkańców obszarów wiejskich Polski Wschodniej niż migracja.

Interesujące jest też stwierdzenie Autora, że migracje ludności w większym stopniu oddziałują na przedsiębiorczość niż przedsiębiorczość na migracje. Teza jest ciekawa, jednak jej objaśnienie wymagałoby bardziej konkretnego wyjaśnienia.

Ostatni wniosek Autora dotyczy kilku aspektów, najbardziej istotne jest wskazanie możliwości wykorzystania wyników badań w formułowaniu polityki lokalnej i regionalnej. Zdaniem Autora powinna ona w większym stopniu koncentrować się na eksponowaniu atutów obszarów wiejskich, potrzebne są jednak inwestycje w infrastrukturę komunikacyjną, techniczną i społeczną, a także wprowadzenie niektórych ułatwień, uregulowań prawnych, ułatwiających prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej.

Ogólnie można stwierdzić, iż wnioski są najsłabiej zredagowaną częścią rozprawy i w przypadku jej druku należałoby je drastycznie skrócić, ująć w sposób syntetyczny. W mojej ocenie wystarczyłoby 6 – 8 wniosków, a nie 12, i to mieszających się na 3 – 4 stronach, a nie 13. Trzeba jednak wychwycić w nich to, co jest rzeczywistym dorobkiem badawczym Autora, a nie kolejnym przeglądem wiedzy na badany temat.

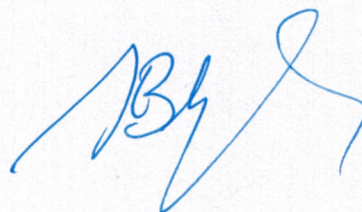
Mimo tych uwag można uznać, że wyniki dociekań Autora przedstawione w podsumowaniu i wnioskach – rzecz ujmując generalnie – są ciekawe, choć są nieco zbyt rozbudowane oraz zawierają zarówno elementy streszczenia, jak i wniosków. Są one na ogół poprawne, choć mogły być bardziej syntetyczne. Odnoszą się też do postawionych hipotez. Ogólnie można stwierdzić, że Autor dość dobrze wychwycił kluczowe wyniki i wnioski z przeprowadzonych badań, jednak za słabo je wyeksponował.

W trakcie czytania rozprawy recenzentowi nasuwały się drobne uwagi o charakterze redakcyjnym. W przypadku przygotowania rozprawy do druku jako monografii, poza wskazaną już propozycją skrócenia rozprawy i przeformułowania wniosków, trzeba zwrócić baczniejszą uwagę na precyzję sformułowań. Jako przykłady można podać „analizy wskazują” (wniosek 4, 7), „wyniki badań wskazują” – to jest rodzaj personifikacji. Niewłaściwe jest także sformułowanie „w niniejszej pracy”, przecież my czytamy tę właśnie pracę/rozprawę i nie ma potrzeby podkreślania tego faktu.

Oceniana rozprawa doktorska jest interesującym studium badawczym, dotyczy oryginalnego problemu naukowego, dowodzi posiadania przez Autora ogólnej wiedzy z zakresu teorii ekonomii, wskazuje na umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, zawiera w większości właściwie sformułowane cele i hipotezy badawcze, zastosowano w niej poprawne metody badań oraz sposoby analizy uzyskanych wyników. Poprawne, choć zbyt mało syntetyczne są też wnioski. Występuje w rozprawie nieco uchybień, są też elementy dyskusyjne, i na nie głównie zwróciłem uwagę, jednak jako całość rozprawa doktorska mgr Mateusza Suchodolskiego jest opracowaniem naukowym, dokumentuje znajomość zagadnienia przez Autora, spełnia ustawowe wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Reasumując, wnoszę o dopuszczenie mgr Mateusza Suchodolskiego do publicznej obrony przedstawionej rozprawy doktorskiej na temat: *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich Polski Wschodniej a migracje ludności – wzajemne relacje i skutki ekonomiczne* w Kolegium Nauk Społecznych Uniwersytetu w Rzeszowie.

Warszawa, 2023.03.03

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, cursive letters that appear to be 'Bh' followed by a large flourish.